

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

SEÇİLMİŞ AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ VE TÜRKİYE İÇİN MALİYE POLİTİKALARININ EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ PANEL VERİ ANALİZİ ÖRNEĞİ*

Yasemin İrem YİĞİT¹

Yüksek Lisans Öğrencisi

Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

E-mail: 1930202089@sdu.edu.tr

ORCID ID:0000-0001-6041-6102

Bekir GÖVDERE

Prof. Dr.

Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

E-mail: bekirgovdere@sdu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-7923-2183

Öz

Geçmişten günümüze ekonomi literatüründe en çok tartışılan konulardan biri ekonomik büyümedir. Ekonomi yönetimleri para ve maliye politikası araçlarını iktisat politikaları amacı olan ekonomik büyümeye ulaşmak için kullanmaktadır. Bu çalışmada maliye politikalarının ekonomik büyümeye etkileri analiz edilmektedir. Bu amaçla 1995-2019 dönemi Almanya, Fransa, Hollanda, İtalya,

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

Makale Süleyman Demirel üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü iktisat anabilim dalında devam eden “Maastricht Kriterleri Bazında 1990-2019 Yılları Arasında Uygulanan Maliye Politikalarının Ekonomik Büyümeye Etkisi” adlı çalışmadan üretilmiştir.

¹ **Sorumlu Yazar:** 1930202089@sdu.edu.tr

Atf (APA): Yiğit, Y. İ & Bekir, G., (2022), Seçilmiş Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye için Maliye Politikalarının Ekonomik Büyümeye Etkisi Panel Veri Analizi Örneği, Ekonomi Bilimleri Dergisi, 14 (1): 42-71., <https://doi.org/10.55827/ebd.1072093>

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

Belçika, Polonya, Portekiz ve Türkiye olmak üzere sekiz ülkenin verileri kullanılmıştır. Bağımlı değişken ekonomik büyüme bağımsız değişkenler kamu harcamaları vergiler ve kamu borcu' dur. Analiz edilen tüm ülkeler için söz konusu veriler panel veri ile analiz edilmiştir. Elde edilen temel bulgulara göre vergilerin ekonomik büyümeyi negatif etkilediği, kamu harcamalarının ekonomik büyümeye etkisinin çok düşük kaldığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Maliye Politikaları, Ekonomik Büyüme, Büyüme Teorileri

Alan Tanımı: İktisat

EFFECT OF FINANCIAL POLICIES ON ECONOMIC GROWTH FOR SELECTED EUROPEAN UNION COUNTRIES AND TURKEY PANEL DATA ANALYSIS EXAMPLE

Abstract

Economic growth is one of the most discussed issues in the economic literature from the past to the present. Economic administrations use monetary and fiscal policy tools to achieve economic growth, which is the purpose of economic policies. In this study, the effects of fiscal policies on economic growth are analyzed. For this purpose, data of eight countries were used, namely Germany, France, the Netherlands, Italy, Belgium, Poland, Portugal and Turkey for the period 1995-2019. The dependent variable is economic growth The independent variables are public expenditures taxes and public debt. For all the analyzed countries, the data in question were analyzed with panel data. According to the main findings obtained, it is seen that taxes have a negative impact on economic growth, and the impact of public expenditures on economic growth remains very low.

Key Words: Fiscal Policy, Economic Growth, Growth Theories.

JEL Codes: E60, E62

1. GİRİŞ

İktisat biliminin temeli klasik iktisadi ekol ile atılmıştır. Adam Smith'in Ulusların Zenginliği adlı kitabı klasik iktisadi ekolün başlangıcı olarak bilinmektedir. Başta Adam Smith olmak üzere, Jean-Baptiste Say, David Ricardo ve John Stuart Mill bu düşünce okulunu geliştiren isimlerdir. Klasik iktisadi düşünce anlayışına göre devlet piyasaya müdahale etmemelidir. Adam Smith' in kitabında bahsettiği "görünmez el" sayesinde piyasalar kendiliğinden dengelenmektedir. Tam bu noktada gerek bu görüşü destekleyen gerekse bu görüşe zıt olan birçok iktisadi akım ortaya çıkmıştır. Piyasalara müdahale edilmesi gerektiğini savunan görüş

kuşkusuz Keynesyen görüştür. Adam Smith'in "görünmez el" anlayışına karşı olarak; devletin piyasaya müdahale etmesini savunan iktisadi doktrin olarak kabul edilir. Bu düşüncenin savunucuları ise, talep yönlü politikalar benimseyerek, kamu harcamalarının arttırılması ile büyümenin gerçekleşeceğini savunmuşlardır. Piyasalara müdahale konusunda birçok farklı görüşe yer veren iktisat bilimi, ekonomilerin büyümesi konusunda da birçok görüşü barındırmıştır. Geçmişten günümüze kadar iktisat biliminin en çok tartışılan konularından biri ekonomik büyümedir.

Ekonomik büyüme, insanların yaşam kalitelerini arttırmasının ilk ve en önemli yoludur. Bu noktada ekonomik büyüme yaşanırken gelir dağılımında da adalet sağlanırsa bireylerin refah seviyelerinde de artışlar meydana gelecektir. Ülkelerin temel amacı bu sebeple ekonomik büyümeyi sağlamaktır. Ülkeler ekonomik büyümeyi gerçekleştirebilmek, refah artışı sağlayabilmek ya da yoksulluk oranlarını düşürebilmek için birçok politika izlerler. Bu bağlamda teşvik ve canlandırma paketleri ve kalkınma programları ile ekonomiye müdahale etmektedirler.

Literatürde maliye politikaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki için birçok farklı sonuç bulunmaktadır. *Bunun sebebi araştırmaya konu olan ülkelerin farklı olması, farklı yılların değerlendirilmesi ya da ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arasındaki farklılıklar araştırma sonuçlarının farklılık göstermesine neden olmuştur.* Yani araştırmalara dahil olan ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve değerlendirilme yılları yakınlık göstermelidir. Bu detayın dikkate alınması durumunda; gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkelerde uygulanan maliye politikaları ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir. Gelişmiş ülkelerin ise transfer harcamalarına ağırlık vermesi sebebiyle maliye politikaları ile ekonomik büyüme arasında belirsiz bir ilişki doğmaktadır.

Çalışmada maliye politikalarının ekonomik büyümeye etkisi, seçilmiş ülkeleri baz alarak panel veri yöntemi ile incelenmiştir. Araştırmaya konu olan ülkeler Almanya, İtalya, Fransa, Türkiye, Polonya, Portekiz, Hollanda ve Belçika'dır. Bu ülkelerin 1995 ile 2019 yılları arasında uyguladıkları maliye politikalarının ekonomik büyümeye etkisi araştırılmıştır.

2. MALİYE POLİTİKASI AMAÇ VE ARAÇLARI

Ekonomi politikalarının asıl amacı, ekonomik araçları kullanarak iktisadi amaç ve hedeflere ulaşmaktır. Genel olarak makro ekonomik dengenin oluşmasında kullanılan en etkili araçlar; maliye politikası, para politikası, dışsal araçlar, kontrol araçları ve kurumsal yapı değişimleridir (Savaş,1998:28).

Maliye politikasının amaçlarını şu şekilde sıralamak mümkündür;

- Ekonomide İstikrar Sağlamak,
- Gelirde ve Servette Eşitlik sağlamak,
- Ekonomide Büyüme ve Kalkınmayı Sağlamak.

Maliye politikasının en önemli araçları; kamu harcamaları ve kamu gelirleridir. Harcama ya da vergilerde bir azalış ya da artış yaşanması, bütçe açığı veya bütçe fazlasını doğurmaktadır (Ataç, 2013:42-45). Buradan anlaşılacağı üzere maliye politikası, devlet bütçesi ile uygulanmaktadır. Maliye politikası zeminini; Kamu gelirleri (vergiler, borçlanma ve para basma) ve kamu harcamaları (cari harcamalar ve yatırım harcamaları) oluşturmaktadır.

Ekonomik büyümenin etkilendiği bir piyasa aracı olan maliye politikası araçları önem teşkil etmektedir. Bu araçlar, vergi politikaları, harcama politikaları ve borçlanma politikalarıdır. Bu araçlar sayesinde maliye politikası amacına ulaşmaktadır. “Özellikle gelişmekte olan ülkelerde vergileme politikasının önemi günümüzde giderek artmaktadır ve en etkin kullanılan araçtır” (Eker, Altay ve Sakal, 1996:32).

Hükümetin uygulamış olduğu maliye politikaları en başta toplam talebi yani üretim ve istihdamı etkilemektedir. “Yani maliye politikası, devletin maliye politikası araçları yardımıyla uyguladığı, toplam talebi yöneten politikadır” (Bocutoğlu,2011:173).

2.1. Ekonomik Büyüme Etkileyen Faktörler

Bir ülkenin üretim kapasitesinde artış yaşanması ve verimliliğin yükselmesi önceki dönemlere göre daha fazla mal ve hizmet üretmesi ile ekonomik büyüme gerçekleşmektedir (Gürak, 2006: 15). Firmaların sermayelerinde gerçekleşen artış, üretimde sağlanan çıktı düzeyinin artması ile desteklenir ve bu sayede firmalar daha önceki dönemlere göre daha fazla üretim yaparak mal ve hizmet faktöründe büyüme durumunu gerçekleştirirler. Ekonomik büyüme firmaların mal ve hizmet miktarındaki artış ile doğru orantılıdır. Mal ve hizmet miktarının artması büyümede itici bir güçtür (Kızıltan,2011:2). Ekonomik büyüme mal, hizmet ve üretim durumunda yaşanan artış olarak da açıklanabilir (Parasız, 1997:4). Ekonomik büyüme, bir ülkede yaşayan insanların yaşam kalitelerini sürekli yükseltmenin en önemli yollarından biridir. Bu sebeple her ülke makro ekonomik hedeflerinin en başına ekonomik büyüme faktörünü yerleştirmiştir (Ünsal,2017:14).

Ülkelerin ekonomik büyüme konusunda yol kat ettiğini anlamak için genellikle o ülke ekonomisindeki reel GSYH 'sine bakılır (Turan, 2008:11). Ekonomik

büyümenin ana belirleyicisi üretim miktarındaki artıştır. Büyüme ise ülkenin bir önceki döneme göre daha fazla üretim yapması ile bağlantılıdır.

Özetlemek gerekirse ekonomik büyüme üretim yoluyla bir önceki döneme göre belirli bir oranda artış yaşanması ile gerçekleşebilmektedir. Ekonomik büyüme bir ülkenin belirli bir yıl içerisinde ürettiği mal ve hizmetlerin piyasa fiyatı olan GSYH’inde meydana gelen reel artışına denmektedir.

Ekonomik büyümeyi etkileyen faktörler şu şekilde sıralanabilir; kamu harcamaları, vergiler, gelir dağılımı, bütçe açık ve fazlasıdır; ancak bu çalışmada kamu harcaması, kamu geliri, büyüme ve vergi gelirleri Değişkenleri kullanıldığı için aşağıdaki kısımda bu değişkenler incelenmiştir.

2.1.1. Kamu Harcamaları

Kamu harcamaları; devletin gerçekleştirmesi gereken bazı görevler bulunmaktadır. Bu görevlerin gerçekleştirilmesi için bazı faaliyetlerin sağlanması gerekmektedir. Bu şekilde gerçekleşen faaliyetlerin maliyet toplamları ise bize kamu harcamalarını vermektedir (Aksoy, 1998: 92). Diğer bir deyişle kamu harcamalarını, ekonomik hayata sınırlar dahilinde müdahalede bulunarak toplumların ihtiyaçlarını gidermek olarak tanımlayabiliriz (Türk, 1999: 27).

Devletin amaçları; ekonomik, sosyal, siyasi alanda düzeni sağlamak ve politikaları izlemektir. Bu alanlarda ürettiği mal ve hizmetler için yapılan harcamalara “Kamu Harcamaları” denmektedir (Akyüz ve Ertel,1990:152-153).

Kamu harcamaları, devletin mal ve hizmet alımları için yaptığı cari harcamalar ile transferlerden oluşmaktadır. Savunma harcamaları, devletin mal ve hizmet alımı, personele ödenen maaşlar gibi cari harcamalar ile burslar, emekli maaşları, bütçeden kamu ekonomik teşebbüslerine yapılan yardımlar gibi transfer harcamaları bu harcama kategorisinde değerlendirilmektedir (Yıldırım, Kahraman ve Taşdemir,2013:99).

Ekonomide büyüme sağlanması için sermaye harcamaları önem taşımaktadır. Özel sektörün karlılığını arttıran ve yatırım oranlarında yükselmeler meydana getiren altyapı harcamaları (otoyollar, limanlar, ulaşım, iletişim vb.) özel sektör bakımından pozitif dışsallıklara yol açmaktadır. Bu tür dışsallıklara yol açan altyapı harcamaları sermaye birikiminde olumlu yönde etkiler meydana getirerek ekonomik büyüme için önem teşkil etmektedir (Kar ve Taban, 2003:155).

Kamunun piyasada düzenleme ve teşvik etme gibi yükümlülüklerinin yanında ekonomik büyümenin dinamiklerini alevlendirici etkisi de göz önünde

bulundurulmalıdır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin kamu politikalarını göz ardı etmeleri büyümenin sağlanmasındaki en büyük eksiklik olabilmektedir (Berber, 2003:58). Bunu yanında ekonomide özel sektörün verimsiz ürettiği mal, kamunun müdahalesiyle daha verimli koşullarda üretilirse sonuç, özel sektör üretimi üzerinde sağlanan pozitif bir artış şeklinde meydana gelebilir. (Barro, 1990:123).

2.1.2. Vergiler

Maliye politikasının uygulanmasında bazı amaçlar mevcuttur, bu amaçların gerçekleşmesi için kullanılan mali araç ise vergilerdir. Vergiler, mükelleflerden cebri olarak devlet ya da kamu kurumlarının tahsil ettiği yasalara göre düzenlenmiş ve karşılıksız verilen paradır. (Ulusoy, 2016: 50; Pehlivan, 2015: 85). Üretim ve istihdam düzeyleri bazen yükselmekte ve bazen de düşüş eğilimine geçmektedir. Üretimin arttığı zamanda işsizlik seviyelerinde düşüşler görülürken, üretim azaldığı zaman da işsizlik artmaktadır. Bu sebeple ekonomideki dalgalanmalar, üretim ve istihdamın temelini sarsmaktadır. Ülkeler, ekonomik hayattaki dalgalanmaların önüne geçebilmek için ve ekonomide büyüme trendi yakalayabilmek için çeşitli tedbirler alır ve politikaları uygularlar. En önemli maliye politikası aracı vergidir. Ülkeler piyasalardaki düzeni vergiler sayesinde sağlamaktadırlar (Bocutoğlu,2011:256). Vergiler gelir dağılımında adaletin sağlanması, kaynak dağılımında etkinliğin gerçekleştirilmesi için etkin bir maliye politikası aracıdır. Öte yandan ekonomide istikrarın sağlanmasında itici güç olan vergiler, ekonomide kalkınmanın da belirleyicilerindedir (Altay, 2015: 146).

Vergiler ekonomik hayatı düzenleyici bir stabilizatör görevi üstlenmektedir. Stabilizatör kelimesinin anlamı ise, “kendiliğinden kavuşturucu ve istikrarlandırıcı” anlamını taşımaktadır. Vergi oranı, otomatik stabilizatör olarak, ekonomideki dalgalanmaları, yani üretim ve istihdam seviyesindeki dengesizlikleri en aza indiren bir istikrar aracıdır (Bocutoğlu,2011:256).

Kamu gelirleri, piyasadaki üretim miktarını etkilemektedir. Bu sayede piyasada ekonomik hareketliliğe sebep olan kamu gelirleri, toplumların refah seviyelerine de olumlu etki etmektedir. Piyasada elde edilen gelirlerin bir kısmını kamu geliri olarak hesaplayan devlet, sağladığı bu gelirle toplumsal kamu hizmetlerini gerçekleştirmektedir. Öte yandan kamu gelirleri olarak elde edilen değişkeni maliye politikası aracı olarak kullanmaktadır (Öztürk, 2016: 16). Maliye politikası aracı olan vergiler toplam tasarrufları arttırıcı amaçla da kullanılabilir. Bu yönde kullanılan vergi politikaları “teşvik edici vergileme”, “iktisadi gelişme sağlayıcı vergileme” ya da “kalkınmaya uygun vergi politikası” gibi kavramlar

şeklinde de ifade edilebilmektedir. Kamu harcamalarında da olduğu gibi vergilerde büyümeyi uzun dönemde etkilemektedir. Tüketime dayalı olan vergiler, yani tasarruf, AR-GE, kar, hammadde ve emek üzerindeki vergiler özellikle büyümeyi doğrudan etkilemektedir (Ulusoy,2017:32).

2.1.3. Gelir Dağılımı

Ülkede yaşayan insanların kişi başına düşen gelirin, milli gelir açısından paylaşılması ya da toplam gelirin toplam nüfus içerisinde paylaşılması durumuna gelir dağılımı denmektedir (Karaman, 1987:1-4). Buradaki nihai amaç ise, gelirin adaletli şekilde dağıtılmasıdır. Gelir dağılımının hesaplamaları ile gelir dağılımında adaletin olup olmadığına bakılabilmektedir. Bu durum; ülkelerde bireyler arasında ortaya çıkan gelir farklılıklarının ekonomik ve sosyal etkilerinin incelenmesini sağlayacaktır (Karluk, 2005:69).

Gelir dağılımı açısından incelenen ülkelerde gelir dağılımında adalet, ekonomik etkisinin yanında sosyal etkileri de barındırmaktadır. Gelir dağılımında adaletsiz olan ülkelerde görülen durumlar; sağlık faaliyetlerinde bozukluklar, eğitim seviyesinde meydana gelen gerilemeler, kültürel gelişimlerden uzak kalma, beslenme bozuklukları gibi fırsat eşitsizliği ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Ülke içerisinde gelirin nüfusa pay edilmesinde sosyal ve ekonomik farklılıklar meydana gelmektedir. Nüfusta gelir dağılımı açısından düşük pay alan sınıf, yüksek pay alan sınıfa göre kıyaslandığında tüketimleri bakımından farklılık göstermektedirler. Yüksek gelire sahip olan sınıfta yabancı malların tüketimi ya da gösteriş tüketimi ön planda iken; düşük gelirli sınıfta durum bu şekilde değildir. Böyle bir piyasa sisteminde sosyal barışın gerçekleşmesi mümkün değildir ve bu faktörün olmadığı bir ekonomide istikrarlı bir ekonomik büyüme durumundan bahsetmek imkansızdır (Şahin, 2006:568-570).

Ekonomik büyüme ve gelir dağılımı arasındaki ilişki, bu ilişkinin sonuçları, dinamikleri vs. gibi konular birçok araştırmacının dikkatini çekmiştir. Burada asıl önem arz eden konu ise; gelir dağılımında adalet sadece ekonomik açıdan ülkeleri etkilememektedir. Bunun yanında ülkenin refahıyla da bire bir yakından ilişkili olan bu gösterge sosyo-ekonomik bir olgu niteliği taşımaktadır. Tüm dünya ülkelerinin asıl amacı bu sosyo-ekonomik düzeni yani toplumsal refah seviyesini yakalamaktır. Bu şekilde bir toplumun gelişebilmesi için ülke içinde refah seviyesinin artması yani gelir dağılımında adaletin sağlanması gerekmektedir (Cural, 2009: 74). Gelir eşitsizliği Gini Katsayısı ve Lorenz eğrisi ile ölçümlenebilir. Lorenz eğrisi; Ülkelerin elde ettiği toplam gelir üzerinden, vatandaşlara, kurumlara, toplumsal gruplara ya da bölgelere nasıl bir dağılım

yöntemi izlediğini açıklayan bir hesaplama yöntemidir. Bu eğri nüfusun yüzde kaçının gelirin yüzde ne kadarını aldığını göstermektedir (Parasız,2000:205). Gelir dağılımında adaleti matematiksel olarak konu alan Lorenz eğrisi, birçok yöntemin arasından sıyrılarak en çok kullanılan yöntem unvanını almıştır. Gini Katsayısı ise, mutlak eşitlik doğrusu ile Lorenz eğrisi arasındaki alanın, mutlak eşitlik doğrusunun altında kalan ikiz kenar üçgeninin alanına oranıdır. Katsayı 0 ile 1 arasında değer almaktadır. Gelir dağılımında adalet tam ise gini katsayısı sıfırdır. Katsayının bire yaklaşması ülkenin gelir dağılımında adaletsiz olduğu sonucuna varmamızı sağlamaktadır (Parasız,2000:206). Gini katsayısı kişi başına düşen GSYİH değişkenini büyüme göstergesi olarak ele almaktadır.

2.1.4. Sermaye

Sermaye tanımı güç olan kavramlardan biridir. Çünkü sermayeye her dönem farklı anlamlar yüklenmiş ve farklı görüşler savunulmuştur. Bu açıdan sermaye geniş anlamda, ham maddeden işlenmiş maddelere, menkul mallardan gayrimenkul mallara, en basit araçtan en gelişmiş makinelere kadar her şeye denilebilmektedir (Özgüven,1988:66). Ülkelerin sermayeleri ve sermayelerini arttırıcı uyguladıkları politikalar, ülkelerin büyüme seyrine büyük etki edecektir. Eğitime, sağlığa ve teknoloji gibi faktörlere yapılan yatırımlar beşerî ve fiziksel sermayeyi arttıracaktır (Kibritçioğlu, 1998: 226).

2.1.5. Enflasyon

Bir ekonomide fiyatlar genel seviyesinin sürekli yükselmesi durumuna enflasyon denmektedir. Fiyatlar genel düzeyinde bir kere yaşanan artış enflasyon olarak değerlendirilemez. Aslında enflasyon, cari fiyat düzeyinde toplam talebin toplam arzdan daha yüksek gerçekleşmesi durumudur. Fiyatlar genel düzeyi bu durum sonucunda yükselmeye başlayacaktır, o halde enflasyon aslında fiyat düzeyindeki sürekli artış durumudur (Parasız,2000:363).

2.1.6. Faiz

Faizlerin yükseldiği bir piyasa ekonomisinde, ekonomik büyümenin olması imkânsızdır. Faizlerin birçok kanal aracılığı ile birçok makroekonomik değişkene etki etmesinin yanında, genel anlamda GSYH'de negatif etkiler oluşturduğu gözlemlenmiştir. Faizlerin yükseldiği bir piyasa ekonomisinde yatırımlar azalmakta ve tüketim miktarında düşüşler yaşanmaktadır. Yani bu sebeple piyasa ekonomisinde hareketlenmeler yavaşlayarak, ekonomik büyümeye olumsuz etki

etmektedir (Ortakaya ve Karagöl, 2014: 2). Faizlerin düşmesi ile bu durumun tersi sağlanmaktadır. İç talebin yatırımlarla ve tüketimlerle desteklenmesi ile büyüme artış gösterecektir.

2.1.7. Döviz Kuru

Döviz kurunun piyasaya iki farklı etkisi mevcuttur. Bunlar; nakit riskini azaltarak, faizlerin düşmesine ya da faizlerin yükselmesine sebep olmak ve uluslararası yapılacak ticarete kur farkından dolayı işlem maliyetini düşürmek ya da yükseltmektir. Bu durumda döviz kuru, ekonomik büyümenin bir değişkenidir sonucu elde edilmiştir. Çünkü faiz oranlarında düşüş yaşanması ve uluslararası ticarete işlem maliyetlerinin düşmesi ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir (Dornbush, 2001:5).

2.1.8. Teknoloji

Teknoloji, ekonomik büyümeyi hızlandıran, ürünlerin kalitesinde artışlar yaratan ve topluma dinamizm kazandıran bir güçtür. Teknolojik faktörlerin geliştirilmesi aynı zamanda kıt kaynakların daha verimli kullanılması ile yakından ilişkilidir (Özgüven,1988:68).

Teknoloji ile üretim aşamaları daha verimli olarak gerçekleşmektedir. İnsanların bilgi ve becerileriyle ortak bir şekilde ortaya çıkan teknoloji faktörü büyümede sürdürülebilirliği sağlamaktadır. Üretim miktarlarında ve verimlilikte olan artış teknolojinin bir sonucudur (Şimşek ve Aydın, 2004:227).

İktisat alanında teknolojik faaliyetler sonucunda yeniliklerde oluşmaktadır. Yenilikler piyasayı yakından ilgilendiren bir kavramdır. Hızlı gelişen ve değişen dünyaya ayak uydurarak ekonominin dinç kalmasını sağlamaktadır. Yeni süreçleri beraberinde getiren teknoloji, bilginin yayılması ile kalkınma ve büyümenin ana faktörünü oluşturmaktadır (Simmie,1998:1261).

3. BÜYÜME MODELLERİ

Ekonomik büyümenin geçmişten günümüze insanoğlunun yaşam standardını yükseltmek için bir gereklilik olduğu görülmüştür. Bu sebeple insanoğlunu daha iyi yaşam koşullarına ulaştırmak için bilimsel çalışmalara ağırlık verilmiştir. Bu kapsamda teoriler geliştirilmiş ve bulunulan dönemin imkân ve standartlarına göre büyümeyi teşvik edici olan dinamikler tespit edilerek devlet bazı görevler üstlenmiştir.

Büyüme modellerinin asıl amacı; ülke ekonomisinde yaşanan büyümenin belirleyicilerini tespit etmek, ülkelerin arasında oluşan büyüme oranı farklılığını ve kişi başına düşen geliri neyin etkilediğini açıklamaktır. Büyüme teorilerinin temel yapı taşlarını, A. Smith, T. Malthus, D. Ricardo ve hemen arkasından K. Marx, Ramsey, J. Schumpeter gibi klasik düşünürler atmış; Solow, Harrod-Domar, Romer, Rebelo, Barro ve Lucas gibi düşünürler ise bu büyüme modellerini geliştirmiştir.

Yaşanılan 1929 buhranı ile Keynesyen görüş ortaya çıkmıştır. Keynes büyümeyi incelemediği için birçok düşünür tarafından eleştirilmiştir. Büyüme modelini geliştirmek için Harrod ve Domar, Keynes' in görüşlerini kullanmışlardır. 1940 yılı ile beraber Harrod ve Domar'ın katkılarıyla Solow tarafından geliştirilmiş olan analizlere göre büyüme teorileri oluşturulmuştur. Solow ile birlikte büyümenin ardından asıl büyümenin belirleyicilerini ortaya koymada modern katkılar sağlayan İçsel Büyüme Modelleri ortaya çıkmıştır.

3.1. Büyüme Teorileri

Merkantilizm (1450-1750) düşüncesinin hâkim olduğu dönemde genel düşünce tarzı maliyetlerin düşürülmesiydi; bunun yanında sömürgecilik faaliyetlerini geliştirmek amacıyla nüfus artışının sağlanması gerektiğini savunmuşlardır. Bu sayede artan nüfus ile maliyetler düşerek ihracatın artmasına olanak sağlanacaktı. Bu şekilde sanayileşmenin gerçekleşeceği ve beraberinde ekonomik büyümenin gerçekleşeceğini savunmuşlardır (Alkin,1981-20).

Ekonomik büyüme kavramı II. Dünya savaşı sonrasında hareketlenmiştir. İktisat biliminin temelleri klasik görüşün ortaya çıkışıyla şekillenmiştir. Klasik büyüme teorisi, Adam Smith öncülüğünde yeni düşünce şeklini savunanların görüşlerini yansıtmıştır. 1776'da ortaya çıkan ve 1929'a kadar Neo-Klasik ekol ile devam eden klasik görüş, büyüme ile ilgili ilk girişimlerin çıkışını oluşturmaktadır (Ünsal,2016:39).

Smith, gelişmiş ülkeleri analiz ederek bu ülkelerin gelir seviyesindeki artışın iş bölümünde sağlanan uzmanlaşma sayesinde olduğunu, Ulusların Zenginliği kitabının ilk bölümünde de vurgulamıştır (Hollander,1973:239). Araştırmalarında kişi başına düşen gelirdeki artışı baz alırken emek verimliliğinde ise belirleyici faktörler üzerinde durarak teoriyi oluşturmuştur (Kurz ve Salvadori,2003:4).²

² Smith'e göre iş bölümü, emek verimliliğindeki gelişmede başrol oynamaktadır. Smith (1776) bu durumu "Emeğin üretim gücündeki en büyük gelişmenin iş bölümünde ortaya çıktığı anlaşılmaktadır" şeklinde ifade etmiştir.

Klasik görüşün öncesinde ekonomik büyüme kavramlarını inceleyen merkantilizm, ekonomik büyüme kavramını ülkenin değerli madenleriyle ölçmüştür (Alkin, 1981:19-20). Bu sebeple merkantilizm düşüncesine hâkim olan ülkede ekonomik büyümede artış yaşanmasını; o ülkede altın ve gümüş madenlerinin çoğaltılmasında, ödemeler bilançosunun fazla vermesi için yeni uygulamalara ve yöntemlere gidilmesinde, kendi ülkesinin çıkarını her şeyden üstün tutan politikaların benimsenmesinde bulmuşlardır. (Berber,2006:49-50).

Geleneksel büyüme modelini başta Adam Smith, David Ricardo ve Thomas R. Malthus olmak üzere J.S. Mill, J. Mill, J.R. McCulloch ve N.W. Senior gibi klasik düşünürler şekillendirmiştir (Kasliwal,1995:95).

Malthus, 1798 yılında “Nüfus Üzerine Bir Deneme” adlı eseri yayımlayarak, nüfus artışı ve gıda arasındaki ilişkiden bahsetmiştir (Dunn, 1998: 76).

Malthus’un nüfus kanununda savunduğu düşünceye göre, nüfusa müdahale edilmezse 25 yılda iki katına çıkacaktır. Yani nüfus geometrik şekilde artış gösterecektir. Bunun yanında tarım kesiminde gerçekleşen gıda artışlarında da azalan verimler kanununun geçerli olduğunu savunmuştur (Hiç,1994:22).

Malthus’un geliştirdiği bu teoride asıl anlatılmak istenen nüfusun geometrik bir dizilim ile (1,2,4,8,16...) artarken, gıda ürünleri ise aritmetik bir dizi halinde (1,2,3,4,5...) artış göstermektedir (Ünsal,2007:51). Gıda kaynaklarına göre nüfusun çok daha fazla arttığını gıda fiyatlarının aritmetik olarak artmasına karşılık nüfusun ise geometrik olarak çoğaldığını savunmuştur (Thomas, 1965:18).

Malthus’ un savunduğu temel düşünceye göre, nüfusta yaşanacak böyle bir artış durumunda, tarımsal faaliyetlerden elde edilen gıda ürünleri yetersiz kalacaktır. Çünkü temel gıdalar nüfus artışına ayak uyduramamaktadır. Bunun yanında daha çok toprağın piyasaya açılması ise verimi düşürecektir. Bu sayede kişi başına düşen gelir azalacak ve asgari geçim düzeyinin altına doğru bir gerileme durumu yaşanacaktır. Asgari geçim düzeyinin altına giren ülkeler ise fakir ülke olarak nitelendirilebilmektedir. Özetle nüfusta yaşanan artış ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir (Parasız,2005:7).

Malthus’un nüfus teorisini kabul eden Ricardo, toprak sahipleri ile kapitalistler ile ilgili konuda Malthus’tan ayrılmaktadır. Ricardo kapitalist sistemin ilerlemesini sermaye sahiplerine bağlamıştır. Ricardo’ ya göre; ekonomide ve nüfusta yaşanan büyüme sebebiyle toprak sahipleri, adil olmayan bir gelir elde etmekte ve bu durum endüstride karları azalttığı için piyasa sisteminin büyümesini yavaşlatmaktadır (Parasız,2005:8). David Ricardo’ya göre iktisat bir bölüşüm

teorisidir. Ricardo 1817 yılında yayımladığı “Ekonomi Poliğin İlkeleri” kitabından önce 1815’te “Karlar Üzerine Bir Deneme” adlı eserini yayımlamıştır. Buradan çıkarılması gereken detay ise değer teorisinden önce bölüşüm teorisini oluşturmasıdır (Sraffa 1951, Dobb,1975:67-69; Akyüz,1977:17).

Tam bu noktada Ricardo’nun görüşleri Smith’in büyüme teorisine katkı sağlamıştır. Ricardo da iktisadi büyüme alanında eserler vermiştir; ancak Smith’in büyüme ve bölüşüm konusunda yeteri kadar ilişki kuramadığı kanaatinde. Ricardo’ya göre büyüme ve bölüşüm iktisadın en temel yapı taşlarıdır (Ricardo,1817:17).

Ricardo için ekonomik büyüme ancak sermaye birikimi ile sağlanmaktadır (Kuruç,1970:102). Toplumlarda kar yoluyla sermayeye yatırım yapılması, yeni sermaye birikimi ile artan sermaye miktarı iktisadi büyümeyi gerçekleştirmektedir. Bu şekilde sermaye miktarındaki artış işgücünde olumlu etkilere yol açmaktadır. İşgücündeki artışlar ücretlerin de artmasını sağlayarak nüfusta genişleme yaratmaktadır. Nüfusta oluşan artış sebebiyle yeni tarımsal arazilerin üretime açılması gerekmektedir. Fakat verimsiz arazilerin de üretime açılması daha fazla emek ve sermaye sağlanması anlamını taşır. Bu durum işçilerin satın alma gücündeki düşüşe neden olmaktadır, çünkü; verilen emek ile alınan kar arasında ters orantı doğmaktadır (Barber,1967).

Marx modeli, 19. yy. İngiltere’nin yaşadığı problemlerden etkilenmiştir. Daha öncede Ricardo modelinin de etkilendiği sanayi döneminde tam rekabet koşulları içerisinde analizler yapılmıştır. Marx modeli ile Ricardo modeli arasında görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Marx’a göre o toplumun kapitalist girişimcilerinin değeri artırılırsa bu sayede sermaye olanakları genişletilir ve değişmez sermayenin değişen sermayeye oranı yani ücretler de artmış olur. Bu gelişmeler ekonomide bir bunalım etkisi yaratır. Çünkü kar oranlarını düşürerek yatırımlarda daralmayı gerçekleştirir. Bu durumda Marx’ın Ricardo’ dan etkilendiği görülmüştür. Artık Değer teorisile ün kazanan Marx, Ricardo’nun görüşlerinden feyz almıştır. Ancak büyüme konusunda öne sürdükleri düşünceler birbirinden oldukça farklıdır (Hiç,2002:30-31). Marx’ın büyüme sistemine göre nüfus sermaye birikimlerinin emeğe yansıtılması sonucunda artış göstermektedir. Emek talebi üzerinde artışlar yaşanması durumunda emek talebi de artacaktır ancak bu teoriye göre bu etki olumsuz yönde olduğu için emek talebinde negatif etkilere yol açmaktadır. Bu durumda sermaye birikiminde de düşüşler meydana gelmektedir. Kapitalist üretimde nüfus önemli bir yer taşımaktadır çünkü sermaye birikimini etkileyen en önemli faktör nüfustur. Marx’a göre büyüme kavramında teknoloji faktörü ücretleri düşürmektedir. “Bu durum emeğin gücünü devirmeye yetmemektedir, ancak karın azalmasına yol açmıştır, çünkü sermaye giderek azalan bir seyirle

üretim sürecine girmiş sonuç olarak yatırım oranlarında düşüşler meydana gelerek teknolojiye bağlı olarak işsizlik ortaya çıkmıştır” (Ataman,1999:66).

Joseph Schumpeter, Karl Marx’ın görüşlerinden etkilenmiş bir iktisadi düşünürdür. Bunun yanında Karl Marx’ın görüşlerini tamamladığını ve Marx’ın düşünce biçimine göre görüşleri olduğu görülmüştür. Ona göre kapitalist sistem devam edecek ve sistemin getirdiği üretim artışı ile işçilerin gelirlerinde de artış yaşanacaktır. Bu durumda da refah oluşacaktır. Yani Schumpeter hem Malthus’un nüfus ve ücret bağlantısını, hem de Marx’ın ücret seviyesinin asgari düzeyde kalacağı görüşünü reddetmektedir. “Modelin en büyük başarısı ise, kapitalist sistemi alaşağı etmiş olmasıdır; çünkü modelde kapitalist sistemde üretim artışının gerçekleşmesi, çalışan işçilerin ücretlerinde artışa yol açarak refah durumunda da yükselmeleri meydana getirecektir. Refahı artmış olan işçiler ve hürriyet ortamı içerisinde yetişen aydınlar ile kapitalist sisteme karşı bir tutum oluşmuştur” (Hiç,1994:55).

Schumpeterci büyüme modelinde “yaratıcı yıkım” düşüncesi hakimdir. Ürün ve süreç yeniliklerine ağırlık verilen bu modelde büyümenin belirleyicisi yeniliklerdir. Bu modellerin temeli Romer (1990), Grossman ve Helpman (1991) ile Aghion ve Howitt (1992,1998)’ e dayanmaktadır. Bu görüşler çerçevesinde savunulan görüş, tüketim malları sektörüne girmiş yeni ürünler hane halkının faydasını yükseltirken, yatırım malları sektörüne kazandırılmış yeni ürünler ise, nihai ürün sektöründe verimlilik artışına yol açacaktır (Kaynak,2011:234). Schumpeter’e göre büyümenin belirleyicisi yeniliklerdir.

1929 Buhranı ve II. Dünya Savaşından sonra oluşan büyüme modellerinde ülkede yaşanan gelir dağılımı sorunların en önemlilerinden olmuştur. Bahsedilen bu dönemde ortaya çıkan bir diğer büyüme modeli ise Harrod ve Domar büyüme modelidir. Keynesyen ekole bağlı olan Harrod-Domar, 1940’lı yıllarda birbirleri ile bağlantıları olmadan üzerinde çalıştıkları modelin benzer sonuçlar elde etmesiyle birlikte, üzerinde durdukları emek-sermaye kullanımları sabit ve ölçüğe göre getiri varsayımını esas almışlardır (Ünsal,2007:83).

Modern büyüme teorisi adı altında isimlerini duyuran Harrod-Domar modeli tasarruf ve yatırım ilkesi ile; Keynesyen iktisat kavramlarıyla bağdaştırılmıştır. Ancak Keynesyen iktisattan ekonomiye uzun dönemde istikrarlı büyüme hedefiyle bakmış olmalarıyla ayrılırlar.

Domar modeli; tam istihdam durumunda sağlanan yatırımlar hem üretim kapasitesini hem de toplam talebi arttırmaktadır. Yatırım faktörü Domar için dengeli artışlar yaşayan ülkeler için sorun oluşturabilmektedir. Burada bahsedilen tam istihdam dengesi için ise; üretim olanaklarının hepsi tam olarak

kullanılmalıdır, yani yatırımların üretimi canlandırıcı etkisi ile canlanan üretimde çıkan çıktı miktarının eşit olması gerekmektedir (Berber, 2006: 116).

Neo-klasik büyüme teorisi 1956 yılında birbirinden bağımsız iki düşünür olan; Amerikalı Solow ve Avusturyalı Swan tarafından geliştirilmiştir. Neo-klasik büyüme modelleri ikinci devrim olarak da bilinmektedir bu şekilde literatürde büyük önemi vardır. Ekonomik büyümeye etki eden faktörler; nüfus artışı, teknolojik yenilikler ve yatırım üzerinde durmuşlardır (Parasız,2003:131). Solow için iktisadi büyüme yaşanması ülkedeki tasarruf-yatırım ve sermaye birikimidir. Modele teknolojiyi katmamış olsa da Solow büyüme modeli için en önemli faktör ise teknolojidir. Çünkü iktisadi büyüme dinamiklerini etkileyerek yatırım-sermaye birikimi ve tasarrufları teknoloji geliştirmektedir.

Model kamu sektörünün dahil edilmediği kapalı bir ekonomide yaşanan tasarruf artışı, nüfus artışı ve teknolojik ilerlemenin ekonomik büyümede nasıl etkiler yarattığına yoğunlaşmıştır (Taban,2010:28).

Modelin işleyişine göre, durağan bir ekonomide tasarruf oranlarında artış yaşanması, işçi başına sermayenin artmasına yol açmaktadır. Ama modelde tasarruflarda yaşanan artışın üretimi sürekli olarak etkilemesi mümkün değildir. Yani insanların daha fazla tasarruf yapmaları için gerçekleştirilen teşvikler başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Aghion ve Howitt,1988:13). Bu durumlar karşısında ekonomik büyümenin sağlanması, teknolojik gelişmelere bağlı olmaktadır. Fakat Solow modelinde teknoloji dışsal kabul edilmektedir (Şıklar ve Kaya,1998:62). Neo-klasik büyüme teorisi; devletin piyasaya müdahale etmemesi sonucunda, ekonomilerin sürekli durgunluğa girmesine neden olacak ve bunun yanında ekonomik büyümenin belirleyicisi olan; sermaye-yatırım ve tasarrufların dışsal olarak geçerli kılınmış olması, İçsel Büyüme Teorilerinin gelişmesine de olanak sağlayacaktır.

İçsel büyüme teorileri, modern iktisadın temellerini atan Adam Smith dönemine kadar dayanmaktadır. İçsel büyüme teorilerinin temellerini atan ve öncülüğünü üstlenen kişiler Romer (1986) ve Lucas (1988)'dir. Romer ve Lucas'ın içsel büyüme adındaki çalışmalarının nedenlerinden biri, büyüme teorilerinde savunulan düşüncelerin gerçek hayatla birbirini tutmaması ve uygulamaya aktarma sorunlarının olmasıdır. Büyüme hızını içsel bir faktör olarak değerlendiren Lucas ve Romer, büyümenin iki yolla gerçekleşeceğini savunmaktadır. Bunlar; teknolojik ilerleme ve AR-GE faaliyetleridir (Bocutoğlu,2011:567). Bu model aslında neo-klasik büyüme modelinin eksiklikleri ve sonuçlarına göre şekillenen bir büyüme modelidir (Gordon, 1993:360). Açıklanan neo-klasik büyüme teorisinin eksiklikleri baz alınarak

düzenlenen içsel büyüme teorisince, büyümenin içselleştirilmesi için teknolojik gelişmelerinde içselleştirilmesinin yanlış olduğunu, teknolojik gelişmeleri sabit tutan neo-klasiklerin ölçeğe göre getirinin değişmediğine dair bütün varsayımları gizlemiş ve sadece biriktirilen üretim faktörünün marjinal verimliliğinin azalmadığının düşünülmesi durumunda bile büyüme sürecinin oluşabileceğini kuramsal olarak kanıtlamış olan bir teoridir (Kibritçioğlu, 1998: 13). Bu sebeple ekonomide uzun dönem büyüme oranını model içerisinde belirtmişlerdir. Yani ekonominin bir oluşum sürecinin olduğunu ve bu sürecin nasıl oluştuğu, büyüme sürecinin nasıl gerçekleştiği gibi soruları cevaplamaya çalışmışlardır (Schiff, 1999:4).

P. Romer (1986) ve R. Lucas'ın (1988) içsel büyüme modellerine katkısı sayesinde bu modeller günümüze kadar gelmiştir. Romer'in savunduğu görüşe göre, iktisadi büyümenin kaynakları; ölçeğe göre artan getiri, içsel teknoloji ve teknolojik gelişmelerdir. Romer'in gerçekleştirdiği bu teori ile içsel büyüme teorilerinin başarı durumuna bakılabilmektedir.

İçsel büyüme teorisinin bir savunucusu olan Barro modeli ise, üretimde sağlanmış olan mal ve hizmet miktarının üretim faktörünün bir ürünü olduğunu savunmuştur. Barro 'ya göre ölçeğe göre artan getiri ve kamu politikalarının gerçekleşmesine bağlı olarak artan marjinal getiri oranına ulaşılabilir. Ona göre devlet müdahalesi, iktisadi büyümenin gerçekleşmesinde rol oynar.

Üretim süreci ile ilgili savunulan iki görüş vardır; ilki Romer'in yapılan üretimin beceriyi yükseltmesi, bir diğeri ise; Barro'nun üretilen mal ve hizmetlerin yükselmesi ile kamu gelirlerini arttırmasıdır.³

4. AMPİRİK LİTERATÜR

Landau' nun 1983 yılında yaptığı çalışmada, kamu cari harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini negatif bulmuştur. 1986 yılındaki çalışmasında ise; kamunun yatırım harcamaları ve cari harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisini de negatif bularak, azda olsa eğitim harcamalarının ekonomik büyümeye etkisini pozitif bulmuştur.

Ram 1986 yılında yaptığı çalışmada, kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmanın sonucunda, kamu harcamalarının ekonomik büyümeye etkisini pozitif bulmuştur.

³ Bu iki görüşte gerçekleşen bilgi birikimi ve iktisadi politikalar olarak bilinen dışsallıkların içsel olması sağlanarak, büyümedeki artışında içsel olacağı görüşü ispatlanmıştır.

Rao, 1989 yılında kamu harcamaları ve büyüme arasındaki ilişkiyi 48 ülke bazında incelemiş ve sonucunda kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisinin her ülkede farklılık gösterebileceği sonucuna varmıştır.

Sergio Rebelo tarafından geliştirilen AK modeli; piyasadaki tüm yatırımların sermayenin marjinal verimliliğinde yükselmelere neden olacağını savunmuştur. Yani ülkeler yatırımlarını arttıracak politikalar uygulamalı ve teşvikler sağlamalıdır. Sürekli artan bir yatırım durumu gerçekleşirse, sürekli artan bir ekonomik büyüme de yaşanacaktır. Bu sebeple devletin yatırım ve teşviklerinin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Romer, 1990 yılında yaptığı çalışmasında kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisini incelemiştir. Çalışmanın sonucunda, toplam kamu harcamalarının büyümeye etkisini negatifken; kamusal yatırım harcamalarının etkisini pozitif bulmuştur.

Alexander, 1990 yılında yaptığı çalışmasında, kamu harcamaları ile büyümeyi ele alarak; 13 OECD ülkesini panel veri analizi yöntemiyle incelemiş ve kamu cari harcamalarının ekonomik büyümeye etkisini negatif bulmuştur.

Barro' nun 1991 yılında yaptığı çalışmada kamu yatırım harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, 76 ülke örnek alınarak incelenmiştir. Sonuç olarak kamu yatırım harcamalarının, ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Esterly ve Rebelo; 1993 yılında 113 ülkeyi baz alarak, kamusal yatırım ve cari harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisini incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda kamusal cari harcamaların ekonomik büyümeye etkisini pozitif bulurken; kamusal yatırım harcamalarının ekonomik büyümeye etkisini ise negatif bulmuşlardır.

Lin' in 1994 yılında kamusal yatırım ve cari harcamalarının ekonomik büyümeye etkisini, 62 ülkeden oluşan bir çalışmasında panel veri yöntemiyle incelemiştir. Çalışmanın sonucunda, gelişmiş ülkeler için kamu cari harcamalarının etkisi ekonomik büyümeyi ufak olarak etkilerken; gelişmekte olan ülkeler için kamu cari harcamalarının büyümeye etkisinin oldukça fazla olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Oxeley 1994 yılında, kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi İngiltere için incelemiştir. Araştırmanın sonucunda Ekonomik Büyümeden Kamu Harcamalarına doğru tek yönlü bir ilişkinin olduğu sonucuna varmıştır.

Terzi 1999 yılında Türkiye örneğini kullanarak kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiş. Çalışmanın sonucunda, ekonomik

büyümeden kamu harcamalarına doğru tek yönlü bir ilişkinin ortaya çıktığını savunmuştur.

Şimşek 2004 yılında; kamu harcamaları, cari harcamaları, yatırım harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye' yi baz alarak incelemiştir. Çalışmanın sonucunda, ekonomik büyümeden cari ve yatırım harcamalarına doğru; kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir ilişki olduğuna ulaşılmıştır.

Işık ve Alagöz 2005 yılında yaptığı çalışmada; kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki Türkiye için incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda, kullanılan modele göre ilişkinin yönünün değiştiği sonucuna varılmıştır.

Mucuk ve Alptekin 2008 yılında, Türkiye' de dolaylı ve dolaysız vergiler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik testi yöntemini kullanarak incelemiştir. Çalışmanın sonucunda, Vergi ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu ve Kısa dönemde ekonomik büyümeye etki eden değişken ise, dolaysız vergiler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Gül ve Kenar 2009 yılında vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Avrupa Birliği üyesi olan 27 ülke açısından panel veri analizi ile inceleyerek; vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Leibfritz, Thornton ve A. Bibbee' nin 1997 yılında OECD ülkelerini son 35 yılı ele aldığı çalışmaya göre; vergi oranlarında gerçekleşen %10' luk artışın, OECD büyüme oranını yaklaşık %1/2 düşürmüştür. Yapılan çalışmada vergilerin büyüme üzerindeki etkilerinin incelenmesinde eksiklikler barındırdığını bu sebeple başka bir yaklaşımla çalışmanın desteklenmesi gerektiği sonucuna ulaşmışlardır.

Gwartney, James, Randall Holcombe ve Robert Lawson 1998 yılında kamu harcamaları ile büyüme değişkenini hem gelişmiş OECD ülkelerini ele alarak hem de Dünya genelinde 60 ülkeyi ele alarak analiz etmişlerdir. Çalışmaların sonucunda; 1960 ile 1995 yıllarını kapsayan dönemde kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisini negatif ve sürekli bulmuşlardır. Daha büyük bir ülkenin daha yavaş bir ekonomik büyüme oranına sahip olduğu sonucunu elde etmişlerdir.

Miller ve Russek' in 1993 yılında yaptıkları çalışmalarda; maliye politikasında oluşan değişikliklerin incelenmesi için bütçe kısıtını regresyon denkleminde ekleyerek ekonomik büyüme ile aralarındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Buna karşılık; borçlanma ile sağlanan kamu harcamalarının büyümede negatif etki yarattığını, vergiyle finanse edilen harcamaların ise büyümeyi arttırdığı ve bütçe

açığının vergilendirme sağlanarak kapatılmasının da büyümeyi arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

5. VERİ, EKONOMETRİK YÖNTEM VE BULGULAR

Çalışma kapsamındaki ülkeler, ülkelerin nüfus yoğunluğu dikkate alınarak seçilmiştir. Bu bağlamda bağımlı değişken olarak büyüme oranı, bağımsız değişkenler olarak vergi, kamu borcu ve kamu harcaması belirlenmiştir. Kamu borcu verilerinin Dünya Bankasından alındığı, Dünya Bankası veri tabanında Türkiye verilerinin bir kısmına ulaşılamadığı için bu veri eksiktir. Çalışmada kullanılan ekonomik büyüme ve vergi geliri Dünya Bankası veri tabanından, kamu harcaması ve kamu borcu verisi ise OECD Stat'dan temin edilmiştir. Dünya Bankasından ve OECD Stat'dan alınan veriler bağlamında bütçe açığı/fazlası değişkeni ile vergi değişkeni arasında korelasyon olduğu için bu değişken yerine kamu borcu değişkeni modele dahil edilmiştir.

Bağımlı değişken olan büyüme yüzde olarak kullanılırken; diğer açıklayıcı değişkenler milyon dolar olarak ele alınmıştır fakat kullandığımız en uygun model logaritmik=logartitmik olduğu için diğer bağımsız değişkenlerinde logaritması alınmıştır.

Modelimize ilişkin belirlenen değişkenler ve tanımları aşağıdaki Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Araştırmada kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Açıklama	Kaynak
cno	Ülke numarası	-
Byme	Büyüme oranı (%)	Dünya Bankası
Vergi	Vergi geliri (milyon dolar)	Dünya Bankası
kb	Kamu borcu (milyon dolar)	Dünya Bankası
Kh	Kamu harcaması (milyon dolar)	OECD Stat
D1	Büyüme oranı için kukla değişkeni	-
D2	Kamu borcu için kukla değişkeni	-

Not: Çalışmada kullanılan tüm parasal değişkenlere ait veriler deflate edilerek bir önceki yılın paritesine göre euro'dan dolar'a dönüştürülmüştür.

5.1. Yöntem

Panel veri; bireyler, ülkeler, firmalar ve hane halkları gibi birimlere ait yatay kesit gözlemlerinin, belli bir dönemde bir araya getirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Panel veri, N sayıda birim ve her bir birime karşılık gelen T sayıda gözlemden oluşmaktadır. Ekonometrik analizlerde çeşitli nedenlerden dolayı, yatay kesit ve zaman serisi verilerinin ayrı ayrı kullanılma eğilimi vardır. Bazı iktisadi ve finansal ilişkilerde tek bir boyutun yetersizliğini, yatay kesit ve zaman serisi verilerinin bir arada kullanımına imkân sağlayan panel veri gündeme getirmiştir. Yatay kesit veri, birçok birim için sadece bir dönem hakkında bilgi verirken; zaman serisi verisi, sadece bir birimin dönemlere göre bilgisini vermektedir. Hem dönemlere hem de birimlere göre bilgilerin elde edilmesi için, panel veri kullanılması gerekmektedir (Tatoğlu, 2013, 2-4).

N sayıda birimin ve her birime ait T sayıda gözlemin birlikte ele alınması, panel verileri meydana getirmektedir. Genel olarak doğrusal panel veri modeli;

$$Y_{it} = \beta_{0it} + \beta_{1it}X_{1it} + \beta_{2it}X_{2it} + \dots \dots \beta_{kit}X_{kit} + u_{it} \quad (4.1)$$

$i=1, \dots, N$

$t=1, \dots, T$

Ya da kısaca;

$$Y_{it} = \beta_{0it} + \sum_{k=1}^K \beta_{kit}X_{kit} + u_{it} \quad i = 1 \dots \dots N; t = 1 \dots \dots T \quad (4.2)$$

Şeklinde ifade edilebilmektedir. Burada alt indislerden i ; hane halkı, birey, firma, şehir gibi birimleri, t ise gün, ay, yıl gibi zamanı göstermektedir. Bir başka ifade ile i , yatay kesit boyutunu; t ise, zaman boyutunu ifade etmektedir. β_{0it} Sabit terimi; β_{kit} , $K \times 1$ boyutlu parametreler vektörünü; X_{kit} , k . açıklayıcı değişkenin t zamanında i . birim için değerini; Y_{it} , bağımlı değişkenin t zamanında i . birim için değerini göstermektedir. Panel veri modellerinde parametrelerin, her bir dönemde ve her bir birim için değer almasına izin verilmektedir. Modelin tahminine geçmeden önce, parametrelerin birim ve/veya zamana göre değere almasına göre bazı varsayımlar yapılmaktadır. Bunlar sabit etkiler ve rassal etkiler varsayımlarıdır. Her iki varsayımla kurulan modellerde, hata terimlerinin sıfır ortalama ve sabit varyansla tüm zaman dönemlerinde ve tüm birimler için özdeş ve bağımsız normal dağıldığı [$IIN(0, \sigma_u^2)$] varsayılmaktadır (Tatoğlu, 2013, 37-41).

Panel veri sabit etkiler modeli (FE) ve rassal etkiler modeli (RE) yardımıyla açıklanmaktadır. Sabit etkiler modelinde, her birey için bireye özgü katsayının zamanda sabit olduğu kabul edilirken; rassal etkide bu katsayının değişken olduğu kabul edilmektedir. RE modeli rassal terime sahip bir regresyon modeli olarak görülmektedir. RE’de, FE’den farklı olarak modelde sabit değişkenin yanında birim verilerindeki farklılıkları ve sabit zamana göre birimler arasındaki değişimi dikkate alan, gözlenemeyen tesadüfi hatalar bulunmaktadır. Modelde FE mi Re mi uygulanacağı Hausman testi ile analiz edilebilmektedir (Greene, 2018, 377).

Seçilmiş ülkeler açısından maliye politikalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz etmek için değişkenlerin genel özellikleri verilmiştir. Daha sonra değişkenlere ait korelasyon analizi tablosuna bakılmıştır. Kamu borcu ve büyüme oranı değişkenine kukla değişken eklenerek model Havuzlanmış En Küçük Kareler yöntemiyle (POLS) tahmin edilmiştir. Modelimiz aşağıdaki gibi kurulmuştur:

$$Byme = \beta_0 - \beta_1 \lnvergi + \beta_2 \lnkb + \beta_3 \lnkh + u \quad (4.3)$$

Çalışmada kullanılan değişkenlerin genel özellikleri Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

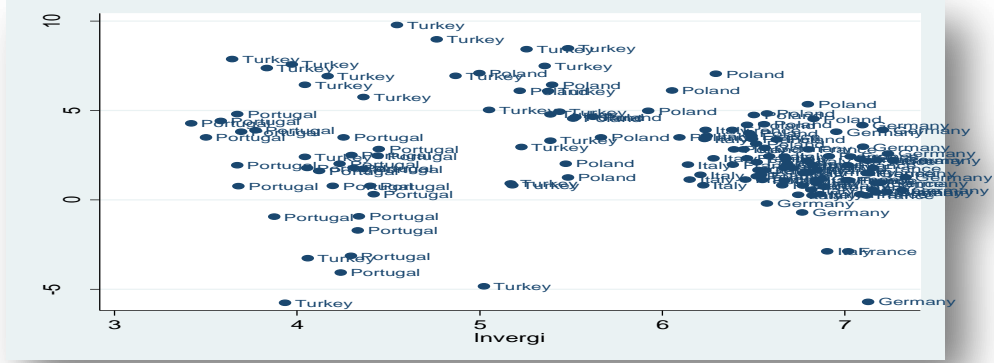
Değişkenler	Gözlem sayısı	Ortalama	Standart sapma	Minimum	Maksimum
Time	200	2007	7.229198	1995	2019
cno	200	4.5	2.297038	1	8
byme	200	2.400074	2.541175	-5.75	11.2
Vergi	200	2.57e+10	4.75e+10	30.541	1.95e+11
kb	191	-3.09e+10	3.14e+10	-1.49e+11	3.68e+10
kh	200	282.5722	306.2739	1.003343	1097.869

Kaynak: Dünya Bankası, 2021.

Tablo 2’de, Almanya, Fransa, İtalya, Türkiye, Portekiz, Polonya, Belçika ve Hollanda ülkeleri için 1995-2019 yıllarına ait tanımlayıcı istatistikler yer almaktadır. Çalışmada 200 gözlem yer almaktadır. En az gözlem sayısı 191 ile kamu borcu (kb) değişkenine aittir. Bu bakımdan model dengesiz paneldir. Çalışmada, büyüme oranı %2,4, kamu harcaması yaklaşık 282 milyon dolar, kamu borcu 309 milyon dolar ve vergi gelirlerinin ise 257 milyon dolar olduğu görülmektedir. Seçilen ülkelerin büyüme oranı ile kamu harcaması (kh) ve vergi arasındaki lineer ilişki aşağıdaki şekilde görülmektedir.

5.2. Analiz ve Değerlendirme

Grafik 1. Büyüme oranı ile vergi oranları arasındaki ilişki

Grafik 2. Büyüme oranı ile kamu harcamaları arasındaki ilişki

Yukarıdaki grafik 1’ de, Almanya, Fransa, İtalya Türkiye, Portekiz, Polonya, Belçika ve Hollanda ülkeleri için büyüme oranı ile kamu harcamaları ve vergiler arasındaki ilişki gösterilmektedir. Almanya’da vergi yaklaşık %7 iken büyüme %5, Türkiye’de vergi geliri yaklaşık %5 iken, büyüme yaklaşık %10, Fransa’da vergi yaklaşık %7 iken büyüme yaklaşık %3 olarak görülmektedir. Almanya’da kamu harcaması yaklaşık %2 iken büyüme %5, Hollanda’da kamu harcaması yaklaşık %6 iken büyüme yaklaşık %5 ve Portekiz’de kamu harcaması yaklaşık %5 iken büyüme yaklaşık %3 olarak görülmektedir.

Modelde, maliye politikalarının büyüme üzerindeki etkisini analiz etmek için kullanılan değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı problemi olup olmadığını incelemek için korelasyon analizi yapılmıştır. Bu bağlamda bağımsız değişkenler arasında güçlü korelasyon olmaması gerekmektedir. Bağımsız değişkenler arasında %80 ve üzeri korelasyon olması, çoklu bağlantı probleminin bir göstergesidir (Kalaycı, 2010: 397). Korelasyon analizinden elde edilen katsayı değerleri incelendiğinde en yüksek korelasyon değerinin 0.55 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorununa yol açacak bir ilişki olmadığı görülmektedir. Korelasyon analizi sonuçları Tablo 3'te sunulmaktadır.

Tablo 3. Değişkenlere Ait Korelasyon Analizi

	Byme	Invergi	Inkb	Inkh
Byme	1.0000			
Invergi	-0.1179	1.0000		
Inkb	-0.2672	-0.4021	1.0000	
Inkh	0.2145	0.2490	-0.5506	1.0000

Modelde panel veri durağanlık testleri yapılarak verilerin durağan olduğu saptanmıştır. Seçilmiş ülkeler açısından kamu harcamasının, kamu borcunun ve verginin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemek için havuzlanmış panel ile en küçük kareler yöntemiyle tahmin yapılmıştır. Daha sonra panelde rassal etki mi yoksa sabit etki mi olduğunu test etmek için Hausman testi yapılmıştır. Test sonucunda $Prob>chi^2=0.000$ olarak saptanmıştır. Eğer prob değeri 0.05' ten küçük ise ($0.000<0.05$) H_0 RED yani sabit etki olduğu sonucuna varılmıştır. Sonuçlara otokorelasyon testi yapılarak otokorelasyon olup olmadığı test edilmiştir. Sonuçlar doğrultusunda $Prob>F=0.1152$ olarak bulunmuştur eğer bulunan Prob değeri 0.05 ten büyük ise ($0,12>0,05$) otokorelasyon yoktur. Bu bağlamda sonuca bakıldığında otokorelasyon olmadığı tespit edilmiştir. Wald testi kullanılarak değişen varyansın varlığına yönelik incelemede bulunulmuştur. Analiz sonuçlarında $Prob>F$ değeri 0,2655 olarak saptanmıştır. Bulunan Prob değeri 0,05' ten büyük ise ($0,27>0,05$) değişen varyans sonucu olmadığı anlamına gelmektedir. Test sonuçlarına göre değişen varyans sorununun olmadığı saptanmıştır. Bu bağlamda nihai sonuçlar aşağıdaki tablo4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Panel veri Analiz Sonuçları

byme	Katsayı	T değeri	P değeri
Lnvergi	-.09993237	-3.37	0.001*
lnkb	.468032	1.81	0.088***
lnkh	.5348231	3.87	0.000*
D1	-2.351087	-4.51	0.001*
D2	-1.759388	-1.94	0.069***

Not: $R^2=0.83$, * ve *** sırasıyla %1 ve %10 düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Model tahmin sonuçlarına göre, maliye politikalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin belirlilik katsayısı (R^2) 0.83 olup açıklayıcı değişkenlerin modeli iyi bir şekilde temsil ettiğini ortaya koymaktadır. Bir başka ifade ile bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama gücü %83 olarak ifade edilmektedir.

Analiz sonuçları, ekonomik büyüme modelindeki değişkenlerden vergi ve kamu harcaması beklenen işaretlere sahip ve istatistiksel olarak %1 önem seviyesinde anlamlı iken kamu borcu değişkeni beklenen işarete sahip ve %10 önem seviyesinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Analiz sonuçlarına göre, vergi gelirlerindeki %1'lik bir artış büyüme üzerinde %0.09 bir azalışa neden olmaktadır. Vedder (2001), vergiler ve ekonomik büyüme adlı çalışmasında vergi gelirleri ile büyüme arasında güçlü bir negatif ilişki bulunduğu sonucuna varmıştır. Kamu borcundaki %1'lik artış büyüme üzerinde %0,46 oranında bir artışa neden olurken kamu harcamalarındaki %1'lik bir artışta büyüme üzerinde %0,53 oranında artışa neden olduğu tespit edilmiştir. Heitger (2001), 21 OECD ülkesi için 1960-2000 yılları arası verileri kullanarak yaptığı çalışmasında, kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulmuştur. Barro (1998), kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif etkilediğini ancak vergi gelirlerinin ekonomik büyümede olumsuz etkilere yol açtığı sonucuna ulaşmıştır.

Leibfritz, Thornton ve A. Bibbee (1997), OECD ülkelerini son 35 yıl olarak ele aldıkları çalışmaya göre; vergi oranlarında gerçekleşen %10' luk artışın, OECD büyüme oranını yaklaşık %1/2 düşürdüğü tespit etmişlerdir.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ekonomik büyüme geçmişten günümüze birçok iktisadi doktrin tarafından ele alınmış ve araştırmalara dahil edilmiştir. 1980 yıllarında büyüme modellerinin gelişimi ile ekonomik büyümenin belirleyicileri, etki eden faktörler ya da uygulanan politikalar gibi konular araştırmalara dahil edilmiştir. Uygulanan politikaların ekonomik büyümeye etkisinin irdelenmesi ile maliye politikasının kalemlerinin rolü artmıştır.

Araştırmada seçilmiş ülkeler olan, Almanya, İtalya, Fransa, Belçika, Polonya, Portekiz, Hollanda ve Türkiye olmak üzere; panel veri yöntemi ile 1995 ile 2019 yılları arasında uygulanan maliye politikalarının, ekonomik büyüme üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Yapılan literatür taramasında kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki araştırmaların sonuçları farklılık göstermektedir. Bunun sebebi, farklı ülkelerin değerlendirilmesi, farklı yılların ele alınması ya da araştırmaya konu olan ülkelerin gelişmişlik düzeyleri şeklinde açıklanabilir. Bu sebeple genel geçerliliği olan net bir sonuca ulaşılmamıştır. Bazı araştırmaların sonucunda kamunun ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılırken; bazı araştırmalar da ise kamunun ekonomik büyümeye bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bu araştırmaların sonuçlarına göre, gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkelerde uygulanan kamu harcama politikalarının ekonomik büyüme ile pozitif yönde bir ilişkisinin olduğu belirlenmiştir. Gelişmekte olan ülkeler ile az gelişmiş ülkelerin daha çok yatırım ve cari harcamalara ağırlık vermesi; gelişmiş ülkelerin ise transfer harcamalarına ağırlık vermesi sonucunda, ekonomik büyüme ile kamu harcaması arasındaki ilişkide farklı sonuçlar görülmüştür. Yani analize dahil edilen ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arasında oluşan fark, kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki bakımından farklı sonuçlar doğurabilmektedir.

Kamu harcamaları, vergi gelirleri ve kamu borcu değişkenleri ekonomik büyümeye farklı boyutlarda etki etmiştir. Kamu harcamalarının piyasada verimlilik artışı sağlaması ile büyüme olumlu etkileniyorken; verimsiz yapılan kamu harcamalarının büyümeyi negatif yönde etkilediği genel olarak görülmüştür.

Vergilerin piyasalarda bozucu bir etki yaratmasından dolayı büyümede negatif etkilere yol açtığı söylenebilir. Piyasalarda bozulma yaratmayan vergilerin ise ekonomik büyüme üzerine etkisi belirsizdir.

Çalışma kapsamındaki ülkeler, ülkelerin nüfus yoğunluğu dikkate alınarak seçilmiştir. Bu sebeple araştırmada daha belirgin sonuçlar elde edilmeye çalışılmıştır. Değişken olarak ele alınan kamu harcamasında gerçekleşen %1 oranındaki artışın, ekonomik büyüme üzerinde %0,53 oranında bir artış sağladığı görülmüştür. Heitger (2001), 21 OECD ülkesi için 1960-2000 yılları arası verileri kullanarak yaptığı çalışmasında, kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulmuştur. Kamu borcunda gerçekleşen %1'lik artışın büyümede 0,046 oranında artış gösterdiği görülmüştür. Vergi gelirlerinde gerçekleşen %1'lik artışın ise büyüme üzerinde %0,09 oranında azalışa neden olduğu görülmüştür. Barro (1998), kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif etkilediğini ancak vergi gelirlerinin ekonomik büyümede olumsuz etkilere yol açtığı sonucuna ulaşmıştır.

Çalışmanın sonucunda kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği görülürken, kamu borcundaki artışın büyümeyi fazla olmasa da etkilediği görülmüş. Vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasında ise negatif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Aghion, P. ve Howitt, P. (1998). *Endogenous Economic Growth*. MIT Pres.

Aksoy, Ş. (1998). *Kamu Maliyesi*, 3.Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi, İstanbul.

Akyüz, Müfit ve Ertel, Nesrin, (1990). *Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü*, Dünya Yayınları, Üçüncü Basım, 152-153, İstanbul.

Akyüz, Y. (1977). *Sermaye Bölüşüm Büyüme*. Siyasal Bilgiler Fakültesi yayınları, Ankara.

Alkin, E., (1981). *Gelir ve Büyüme Teorisi*, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından, no.2751, İstanbul.

- Altay, Asuman, (2015). *Kamu Maliyesi Teorisi Gelişimi ve Kapsamı*, Seçkin Yayıncılık, 1.Baskı, Ankara.
- Ataç, B. (2002). *Maliye Politikası*, Eğitim sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, No: 118.
- Ataç, B. (2013). *Maliye Politikası, Gelişimi, Amaçları, Araçları ve Uygulama Sorunları*, (Gözden Geçirilmiş Onuncu Baskı), Turhan Kitabevi, Ankara.
- Barro, R.J. (1988). "Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth", *NBER Working Paper Series*, No:2588, Cambridge, MA, (May 1988), s.1-29.
- Barro, R.J. (1990). "Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth" *Journal of Political Economy*, 98(5), 103-125.
- Berber, M. (2003). Türkiye’de özel ve kamu sektörü yatırım harcamaları ekonomik büyüme ilişkisi. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 18, 58-70.
- Bocutoğlu, E. (2011). *Makro İktisat teoriler ve Politikalar*, Murathan Yayınevi, 8. Baskı, Trabzon.
- Cural, M. (2009). "OECD Ülkelerinde Gelir Dağılımının 1980 Sonrası Gelişimi ve Eşitsizliği Azaltıcı Müdahaleler", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(2), 73-97, Eskişehir.
- Dornbush R. (2001), "Fewer Monies Better Monies", *NBER Working Paper*, No.8324:1-12.
- Dunn, P. M., (1998). "Thomas Malthus (1766-1834): Population Growth And Birth Control", Arch. Dis. Child. Fetal Neonatal Ed., Cilt:78, Sayı:1, ss.76- 77.
- Eker, A., Altay, A. ve M. Sakal, (1996). *Maliye Politikası*, Takav Matbaacılık, İzmir.
- Fischer, S. ve Dornbusch, R., (1998). *Makroekonomi*, (Çev.: E. Yıldırım, S. Ak, M. Fisunoğlu, R. Yıldırım), Akademi Yayınları, İstanbul.
- Gordon, R. J. (1993). *Macro Economics*, Sixth Edition, USA: HarperCollins Publishers.
- Greene, W. H. (2018). *Econometric analysis* (8th edition). New York: Pearson
- Gürak H., (2006). *İktisadi büyüme ve Küresel Ekonomi*, Ekin Yayınları, Bursa.
- Heitger, B. (2001). "The Scope of Government and Its Impact on Economic Growth in OECD Countries," *Kiel Working Paper No. 1034*, 2001.

Hiç Gencer, E. (2002). “*Çağdaş Büyüme Modellerinin Değerlendirmesi ve Türkiye Uygulaması*” İst. Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Anabilim Dalı (Doktora Tezi), İstanbul.

Hiç, M. (1994). *Büyüme ve Gelişme Ekonomisi*, Filiz Kitapevi, 1.Baskı, İstanbul.

Hollander, S. (1973). *The Economics of Adam Smith*. Toronto: University of Toronto Press.

https://mpra.ub.uni-muenchen.de/29470/1/MPRA_paper_29470.pdf.

Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara.

Kar, M. ve Taban, S. (2003). Kamu Harcama Çeşitlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri, *Ankara Üniversitesi S.B.F. Dergisi*, 58 (3). 145-169.

Karaman, İ. (1987). *Gelir Dağılımı ve Türkiye'de Yapılan Gelir Dağılımı Çalışmaları*, 1959-1986, DPT, 51s.

Karluk, R. (2005). *Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm*, BetaYayınları, 10.Baskı, İstanbul.

Kasliwal, Pari. (1995). *Development Economics*, Cincinnati, Ohio:South-Western Publishing.

Kızıltan, A., (2011). *İktisada Giriş*, Atatürk Üniversitesi Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, Erzurum.

Kibritçioğlu, A., (1998). “İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşerî Sermayenin Yeri”, *AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt:53, No:(1 ;4), ss. 207 – 230.

Kuruç, B. (1970). *Ricardo İktisadi'nın Bazı Metot Sorunları*. Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi yayınları.

Kurz, H.D. ve N. Salvadori (2003). Theoricks of Economic Growth -Old and New in Neri Salvadori (Hrsg.): *The Theory of Economic Growth. A. Classical Perspeptive* Chelctnham. Edgar Elgar,1-22.

Muhteşem, K., (2011). *Büyüme Teorileri Giriş*, Gazi Kitapevi Yayınları, 2.Baskı, Ankara.

Ortakaya, Ü.İ. ve Karagöl E.T., (2014). Faiz Kısılacında Ekonomik Büyüme, *Seta Perpektif Dergisi*, sayı.47, nisan, s.2-4.

Özgüven, A. (1988). *İktisadi Büyüme İktisadi Kalkınma Sosyal Kalkınma Planlama ve Japon Kalkınması*, Filiz Kitabevi, İstanbul.

- Öztürk, Nazım, (2016). *Kamu Ekonomisi*, Ekin Basın Yayın Dağıtım, 2.Baskı, Bursa.
- Parasız, İ, (2000). *İktisada Giriş*, Ezgi Kitapevi, 6.Baskı, Bursa.
- Parasız, İ, (2003). *İktisadi Büyüme Teorileri*, Ezgi Kitapevi, Bursa.
- Parasız, İ, (2005). *Kalkınma Ekonomisi*, Ezgi Kitapevi, 1.Baskı, Bursa.
- Pehlivan, O., (2015). *Kamu Maliyesi*, Celepler Matbaacılık, Trabzon.
- Ricardo. (1817). *On The Principles of Political Economy and Taxation*, Vol 1 of *The Works and Correspondance of David Ricardo*. Edited by P. Sraffa with the Collaboration of M.H. Dobb, Cambridge University Press, 1951.
- Savaş, V. (1998). *Politik İktisat*. Beta Basım A.ş, 4. Baskı, İstanbul.
- Schiff, A. (1999). Some Connections Between International Trade and Endogenous Growth, <http://www.crec.auckland.ac.nz/crnc/aaron/tradegrow.pfd> (04.10.2021).
- Simmie, J. (1998). “Reasons for the Development of Islands of Innovation: Evidence From Hertfordshire”. *Urban Studies*, 35(8).
- Şahin, H., (2006). *Türkiye Ekonomisi*, Ezgi Kitabevi Yayınları, 8. Baskı, s. 601-608, Bursa.
- Şıklar, İlyas ve Kaya, Ayten. (1988). “Türkiye’de Özel Sektör Yatırımları ve İçsel Büyüme”, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 9(31), 61-70.
- Şimşek, S. ve Kemal A. (2004). *İktisat Bilimine Giriş*, Değişim Yayınları, İstanbul.
- Taban, Sami. (2010). *İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye*, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Tatoğlu, F. Y. (2013). *Panel Veri Ekonometrisi Stata Uygulamalı*, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Thomas Robert Malthus, (1965). *An Essay on The Principle of Population*, *Sentry Press*, New York, s. 18,
- Turan, T. (2008). *İktisadi Büyüme Teorisine Giriş*, Yalın Yayıncılık, İstanbul.
- Türk, İ. (1999). *Kamu Maliyesi*, Üçüncü Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi.
- Ulusoy, A, (2016). *Maliye Politikası*, Umuttepe Yayınları, 1.Baskı, Kocaeli.
- Ulusoy, A, (2017). *Maliye Politikası*, Umuttepe Yayınları, 9.Baskı, Kocaeli.
- Ünsal, E. (2007). *İktisadi Büyüme*, İmaj Yayıncılık, 1.Baskı, Ankara.

- Ünsal, E, (2016). *İktisadi Büyüme*, BB101 Yayınları 2.Baskı, s.39, Ankara.
- Ünsal, E (2017). *Makro İktisat*, Murat Yayınları, 11. Baskı, Ankara.
- Vedder, R. (2001). “*Taxes and Economic Growth*,” Ohio University.